

موضوع مقاله: نقش زنان در احیای تمدن اسلامی در حوزه اجتماعی

پژوهشگران: فاطمه زهرا داودی، عاطفه رشیدی، اعظم رشیدی، سیده رقیه موسوی نیا

شهریور ماه ۱۴۰۲

"نقش زنان در احیای تمدن اسلامی در حوزه اجتماعی"

چکیده

تمدن اسلامی یکی از مهمترین مسائلی است که همواره در تاریخ اسلام مورد توجه قرار می‌گیرد و مسلمانان از آن به عنوان یکی از مهمترین خدمات اسلام به جامعه بشری از آن یاد می‌کنند.

زنان به عنوان عاملی مهم و اثرگذار در تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های جوامع، به ویژه تمدن اسلامی شناخته شده‌اند. بنابراین، توجه به موضوع زنان و نقش آنها در تکامل و پویایی جامعه به منظور گسترش تمدن اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

باتوجه به اهمیت جایگاه بانوان در ایجاد تمدن اسلامی، نوشتار حاضر می‌کشد با روش کتابخانه‌ای به بررسی نقش زنان در احیای تمدن اسلامی در حوزه اجتماعی بپردازد.

نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که نقش زن در تمامی ابعاد در تمدن اسلامی مؤثر است. و منابع مختلف از جمله بیانات مقام معظم رهبری نشان می‌دهد که حضور فعال و مؤثر زنان در فعالیت‌های اجتماعی به عنوان عنصری تمدن ساز در نقش وی قابل توجه است.

کلمات کلیدی: زنان، تمدن اسلامی، اجتماع

مفهوم شناسی

از لحاظ لغوی "زن" از نظر اصطلاحی، زن زیباترین واژه‌ی آفرینش است و مؤثرترین عامل تربیت و نگاهبان سلامت روحی، روانی و جسمانی خانواده و جامعه است. زن به عنوان آفریده‌ی خداوند، از نظر اسلام از ارزش و اهمیتی والا برخوردار است و همچنین از نگاه قرآن عنصری مؤثر در اجتماع است و باید مانند مردان در مسائل مهم اجتماعی نقش آفرینی کند.^۱

اما واژه "تمدن اسلامی" از نظر اصطلاحی، تمدن اسلامی، تمدنی دینی است که همه مؤلفه‌های آن بر محور اسلام می‌گردد. بدین ترتیب، تمدن اسلامی از همه ویژگی‌های تمدن الهی در چارچوب آموزه‌های قرآنی و متکی بر سنت پیامبر اکرم(ص) برخوردار است و مؤلفه‌های آن دین، اخلاق، علم، عدالت، قوانین، مقرارت، اصول دینی و غیره است. و واژه‌های "اجتماع" و "اجتماعی" از نظر اصطلاحی، اجتماع به گروهی از مردم اطلاق می‌شود که دارای ارزش‌هایی واحد هستند. موجودات اجتماعی، از جمله انسان به صورت جمعی در جمعیت‌های دارای تعامل زندگی می‌کنند.

مقدمه

یکی از موضوعاتی که در طول تاریخ در معرض آرا و تفسیرهای گوناگون قرار گرفته است، شخصیت و جایگاه فردی، خانوادگی و اجتماعی زن می‌باشد. زن در نظام ارزشی اسلام، منزلت و جایگاه بلندی دارد برخلاف ادیان و تمدن‌های پیش از آن، که غالباً زنان را به دیده تحقیر می‌نگریستند، زن در نظام اسلامی می‌تواند نقش اصلی و بنیادی ای را در سازندگی جامعه ایفا کند. اسلام در مقایسه با دیگر ادیان، به زن توجه ویژه‌ای کرد و برای او حق مالکیت، استقلال اقتصادی و حق حضور سیاسی اجتماعی در امور مهم و سرنوشت ساز قائل شد و حقوق انسانی و مدنی زنان را مورد توجه قرار داد، تا آنان مجال

ظهور و بروز استعدادها و توانایی های خود را برای پیشبرد اهداف متعالی اسلام داشته باشند؛ چرا که اسلام تمامی افراد امت را مسئول اداره امور اجتماعی و سربلندی جامعه می داند.^۲

امروزه نیز کج اندیشیها و عدم تعادل در این باب، در جوامع مختلف فراوان به چشم میخورد. آفات و بلیات، دیدگاههای متأثر از غرب و تفکرات فمینیستی و نظرات متحجرانه جایگاه حقیقی زنان را تهدید کرده و گاه آنچنان فضا را مسموم ساخته است که دیدگاههای اصیل اسلامی، برای عموم مردم جامعه، بویژه زنان مؤمن و انقلابی و حتی فرهیختگان و متولیان فرهنگی و اجرایی کشور نیز مشتبّه شده است. در چنین شرایطی، ارائه سیمای جامع زن در اسلام و نقش آن در احیای تمدن اسلامی بر ساختار آفرینی او و متناسب با مقتضیات زمان و مکان، ضرورت خویش را باز مینمایاند.^۳

تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی(ره)

امام خمینی(ره) تمدن اسلامی را بر تمدنهای دیگر برتر دانسته و حکومت و معنویت آنها را ممتاز می دانند. از نظر امام خمینی(ره) اسلام موفق شد با ایدئولوژی خاص خود، تمدن نوینی را در جهان پایه گذاری کند؛ به گونه ای که در مدت کوتاهی بر سایر تمدن ها پیشی گرفت، از این رو معلوم می شود که نوع نگرش خاص به انسان و دین مداری تا چه میزان می تواند در پی ریزی تمدن مفید و مؤثر باشد. امام(ره) تمدن بزرگ اسلامی را که در سده های اولیه حیات اسلام جریان داشت، به عنوان الگوی مطلوبی می نگرد که در آن به ابعاد مختلف زندگی بشر و رشد مادی، علمی، تعالی معنوی و زندگی اخروی توجه شده است. همچنین تمدن اسلامی به دلیل توجه به مسائل علمی، دینی و اخلاقی نسبت به سایر تمدن هایی که در گذشته ظهور کرده اند و یا در دوران معاصر وجود دارند، کامل تر و غنی تر است و هیچ تمدنی نه در گذشته و نه حال نتوانسته به جامعیت تمدن اسلامی دست پیدا کند. امام(ره) تمدن اسلامی را به پیشرفت های علمی محدود نمی کند، بلکه تمدن اسلامی را دارای روحی سرشار از ایمان می داند که در تمامی ارکان آن جریان دارد و آن را از دیگر تمدن های بشری متمایز می کند.^۴

تمدن اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری(مدظله العالی)

اتحاد دنیای اسلام مراتبی دارد؛ پایین ترین مرتبه اش این است که جوامع اسلامی، کشورهای اسلامی، دولتهای اسلامی، اقوام اسلامی، مذاهب اسلامی، علیه هم دست به تعرض زنند، با هم معارضا نکنند، به یکدیگر ضربه زنند؛ این قدم اول است. البته بالاتر از این، این است که دنیای اسلام علاوه بر اینکه به یکدیگر ضربه نمیزنند، در مقابل دشمن مشترک هم دست به دست هم بدهند، اتحاد واقعی و کافی داشته باشند، از یکدیگر دفاع کنند. این هم یک قدم بالاتر است؛ از این بالاتر هم این است که کشورهای اسلامی، ملت های اسلامی هم افزایی کنند. کشورهای اسلامی از لحاظ علمی، از لحاظ ثروت، از لحاظ امنیت، از لحاظ قدرت سیاسی در یک سطح نیستند، میتوانند به یکدیگر کمک کنند، هم افزایی کنند، آنهایی که بالاترند در هر بخشی، دست آن کسانی را که پایین تر هستند بگیرند؛ این هم یک مرحله از وحدت است. مرحله بالاتر هم این است که همه ی دنیای اسلام متحد بشوند در جهت رسیدن به تمدن نوین اسلامی. این چیزی است که جمهوری اسلامی هدف غایی قرار داده؛ رسیدن به تمدن اسلامی، منتها تمدن متناسب با این زمان، تمدن نوین اسلام.^۵

نقش ویژه ی زنان در مجموعه ی حیات اجتماعی

اسلام در اداره ی زندگی و مجموعه ی حیات اجتماعی نقش ویژه ی را برای زنان که بر اساس ترکیب جسمانی و روانی آنان مشخص شده است، در نظر گرفته، نقشی که نه کمتر و نه کم اهمیت تر از نقش مردان است. در حکومت نبوی یکایک مردم مسلمان (اعم از مردان و زنان) با پیغمبر بیعت کردند. آن زمان زن در جامعه ی بشری موقعیتی نداشت. نه فقط در عربستان و در میان اعراب، بلکه در پادشاهی ایران و امپراطوری روم به زنان اجازه ی اظهار وجود نمی دادند. ولکن اسلام نه تنها زنان را از شرکت در فعالیت های دینی، سیاسی، علمی و فرهنگی منع نمی کند. بلکه با رعایت حجاب و حدود اسلامی آنان را تشویق نیز میکند. و مسئولیت اداره ی جامعه اسلامی و پیشرفت جامعه اسلامی را بر دوش همه (زنان و مردان) می داند.^۶

اهمیت نقش زنان در اجتماع از دیدگاه امام خمینی(ره)

جامعه انسانی با خلاقیتها و تعاملهای زنان و مردان پیشرفت و ترقی می کند. نقش زنان در زندگی روزمره بسیار حیاتی است. نقش زنان و مردان نقش تکمیلی دو دست انسان در انجام امور زندگی است. هر دست کارهای بخصوصی را انجام می دهد و در کنار هم امور زندگی را پیش می برند. جایگاه زنان نیز چیزی شبیه آن است. برخی کارهای بشری برای مردها و زنها یکسان است، اما هر دو در جامعه وظایف ویژه ای نیز دارند که با یکدیگر متفاوت است و این امر به دلیل اختلاف طبیعی آنان است.

امروزه زنان در زمینه های متعددی مشغول به کار هستند؛ آنها علاوه بر کارهای منزل، مسئولیتهای دیگری را نیز بر عهده دارند. و جز در موارد بسیار محدود، آزاد هستند. بنابراین مسئولیتهای اجتماعی آنها گستره عظیمی را شامل می شود. امام

خمینی (ره) بر این موضوع تأکید بسیار زیادی داشته اند و فرمودند: «اگر زنهای انسان ساز از ملت ها گرفته بشود، ملت ها به شکست و انحطاط مبدل خواهند شد.»

خانواده واحد اصلی جامعه است و زنان در حفظ کانون خانواده نقش کلیدی دارند، آنها امور منزل، نگهداری از بچه ها را انجام می دهند و در عین حال با انجام کار در خارج از خانه به اقتصاد خانواده کمک می کنند. زن می تواند شوهرش را به انجام کارهای خوب ترغیب کند و یا به سمت کارهای بد سوق دهد که نهایتاً تأثیر بدی بر جامعه خواهد داشت. در این زمینه، امام خمینی (ره) فرموده است: «صلاح و فساد یک جامعه از صلاح و فساد زنان در آن جامعه سرچشمه می گیرد.»

بنابراین، صلح و آرامش، موفقیت یا انحرافات، نارضایتی، ناپاکی و فساد خانواده و همچنین سرنوازش گروههای اجتماعی و افراد جامعه، به زنان آن جامعه وابسته است. عبارت زیر از امام خمینی (ره) بیانگر این جایگاه است: «زن نقش بزرگی در اجتماع دارند. زن مظهر تحقق آمال بشر است.»

مادر از بچه هایش نگهداری می کند و نقش کلیدی در تربیت آنها دارد. نگهداری و مراقبت مادر از بچه هایش بر کل زندگی بچه هایش تأثیر دارد، بنابراین، انسان سازی نیز در ید قدرت زنان است. کامیابی، موفقیت و دوام جامعه بستگی به این مسأله دارد. اگر یک زن خوب باشد، طبیعتاً کودک وی نیز خوب خواهد بود.

زنی که آگاهی و بینش خوبی از زندگی داشته باشد می تواند بچه های خوبی تربیت کند و خانواده خوب، سازنده جامعه خوب است، پس زنان در ساختن یک جامعه خوب نقش مهمی دارند و خوب و بد بودن جامعه رابطه زیادی با زنان آن جامعه دارد.

زنان نقش اساسی در تعلیم و تربیت جامعه دارند. امام خمینشودره)، در این مورد می فرماید:

«از دامن شما باید این مطلب شروع بشود که بچه ها را تربیت کنید، یک تربیت صحیح اسلامی... اگر دید مادر آدم صحیحی است، پدر آدم صحیحی است این صحیح بار می آید... جامعه صحیح می شود.»

زنان، علاوه بر اینکه در جامعه می توانند تأثیر مستقیم داشته باشند، با نگهداری و تربیت فرزندان و همچنین تأثیرگذاری بر شوهر، بر جامعه تأثیر غیر مستقیم نیز دارند و از طریق فرزندان و شوهرش، زنان و مردان خوبی را به جامعه تقدیم می کنند. امام خمینی (ره) در این مورد فرموده است:

«زن یکتا موجودی است که می تواند از دامن خود افرادی به جامعه تحویل دهد که از برکاتشان یک جامعه، بلکه جامعه ها به استقامت و ارزشهای والای انسانی کشیده شوند و می تواند بعکس آن باش.»^۷

جایگاه اجتماعی زنان از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

در اسلام، برای فعالیت زنان، سه عرصه معین شده است. عرصه دوم، عرصه فعالیت های اجتماعی است؛ اعم از فعالیت اقتصادی، فعالیت سیاسی، فعالیت اجتماعی به معنای خاص، فعالیت علمی، درس خواندن، درس گفتن، تلاش کردن در راه خدا، مجاهدت کردن و همه می دانهای زندگی در صحن جامعه. در اینجا هم میان مرد و زن در اجازه فعالیت های متنوع در همه می دانها، هیچ تفاوتی از نظر اسلام نیست. اگر کسی بگوید مرد میتواند درس بخواند، زن نمیتواند؛ مرد میتواند درس بگوید، زن نمیتواند؛ مرد میتواند فعالیت اقتصادی انجام دهد، زن نمیتواند؛ مرد میتواند فعالیت سیاسی کند، زن نمیتواند، منطق اسلام را بیان نکرده و بر خلاف سخن اسلام حرف زده است. از نظر اسلام، در همه این فعالیت های مربوط به جامعه بشری و فعالیت های زندگی، زن و مرد دارای اجازه مشترک و همسان هستند. البته بعضی از کارها هست که باب زنان نیست؛ چون با ترکیب جسمانی آنها تطبیق نمیکنند. بعضی از کارها هم هست که باب مردان نیست؛ چون با وضع اخلاقی و جسمی آنها تطبیق نمیکنند. این موضوع ربطی به این ندارد که زن میتواند در میدان فعالیت های اجتماعی باشد یا نه. تقسیم کار، بر حسب امکانات و شوق و زمینه های اقتضای این کار است. اگر زن بخواهد شوق داشته باشد، میتواند فعالیت های گوناگون اجتماعی و آنچه که مربوط به جامعه است، انجام دهد. پس، در عرصه دوم -که عرصه فعالیت های اجتماعی و سیاسی و علمی و فعالیت های گوناگون است- زن مسلمان مثل مرد مسلمان حق دارد آنچه را که اقتضای زمان است، آن خلایق را که احساس میکند، آن وظیفه های را که بر دوش خود حس میکند، انجام دهد. چنانچه دختری مثلاً مایل است پزشک شود، یا فعالیت اقتصادی کند، یا در رشته های علمی کار کند، یا در دانشگاه تدریس کند، یا در کارهای سیاسی وارد شود، یا روزنامه نگار شود، برای او میدانها باز است. به شرط رعایت عفت و عفاف و عدم اختلاط و امتزاج زن و مرد، در جامعه اسلامی میدان برای زن و مرد باز است. شاهد بر این معنا، همه آثار اسلامی است که در این زمینه ها وجود دارد و همه تکالیف اسلامی است که زن و مرد را به طور یکسان، از مسؤولیت اجتماعی برخوردار میکند. این که میفرماید: «من اصبح لا یهتم بامور المسلمین فلیس بمسلم»، مخصوص مردان نیست؛ زنان هم باید به امور مسلمانان و جامعه اسلامی و امور جهان اسلام و همه مسائلی که در دنیا میگذرد، احساس مسؤولیت کنند و اهتمام نمایند؛ چون وظیفه اسلامی است.^۸

تأثیر تعیین کننده و سازنده زنان در اجتماع

زن مسلمان توانست جایگاه بسیار ارزشمند و درخشانی را در جامعه خود و در جامعه زن عالم، به خود اختصاص بدهد. اگر زنان مسلمان همت نمیکردند و احکام و معارف اسلامی و مسؤولیت عظیم اسلامی را به خودشان متوجه نمیدیدند و عمل

نمی‌کردند، این انقلاب پیروز نمی‌شد؛ این جنگ تحمیلی و دفاع هشت ساله‌ی ملت مسلمان ایران، به نتیجه نمی‌رسید. امروز هم اگر زنان مسلمان در صحنه نباشند، میدان سازندگی هم ناقص و کار سازندگی لنگ خواهد ماند.

تنها مطلب این نیست که زنان نیمی از جمعیت کشورند؛ نباید به این قضیه به چشم کمیت نگاه کرد. بله، زنان نیمی از جمعیت کشورند؛ اما تأثیر زن تأثیر این نیم جمعیت در سرنوشت این کشور، آن وقتی که بخواهند در سرنوشت دخالت کنند، بیش از تأثیر نیمی از کل جمعیت در سرنوشت است. یک وقت است که ما مجموعه‌ای از انسانها را در نظر می‌گیریم، نیمی از آنها نقشی به قدر پنجاه درصد دارند. مسأله‌ی زن در جامعه اینگونه نیست؛ بالاتر از اینهاست.

اگر زنان در یک جامعه، به فکری مؤمن بشوند و در راهی قدم بگذارند و علیرغم موانع آن راه را ادامه بدهند، تأثیر آنها بر روی فرزندان، همسران، حتی برادران و پدران، یک تأثیر تعیین کننده و سازنده است. آن که جوانان را تربیت می‌کند و در راههای گوناگون قرار می‌دهد در درجه اول مادر است. البته عوامل دیگر نقش دارند، نقشهای زیادی هم دارند؛ اما نقش مادر از آن نقشها کمتر نیست و در مواردی بیشتر است. زن تنها خود به راهی نمی‌رود، مردها را در آن راه میبرد. اهمیت تفکر زنان در یک جامعه، در این است.

اگر کشور بتواند جامعه‌ی زنان را با تکیه بر تعلیمات اسلامی، با همان معارفی که اسلام خواسته است، آشنا بکند، پیشرفت و ترقی و تعالی کشور مضاعف و چند برابر خواهد شد. در هر میدانی که بانوان مسئولانه در آن میدان وارد بشوند، پیشرفت در آن میدان چند برابر خواهد شد. خصوصیت حضور خانمها در میدانهای مختلف این است که وقتی زن خانواده وارد میدان می‌شود، یعنی همسر و فرزندان او هم واردند.

اگر محیط خانواده به برکت وجود زن محیط سالمی باشد، جامعه بطور کامل اصلاح خواهد شد، زنان در اصلاح جامعه نقش بسیار برجسته‌ای دارند.^۹

نتیجه

زنان سرچشمه صلاح و یا فساد در هر جامعه‌ای هستند و لذا نقش آنها در جامعه بالاتر از نقش مردان است. زیرا آنها علاوه بر اینکه خود ور تمام ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی فعال هستند، قشرهای فعال را نیز در دامن خود تربیت می‌کنند، آنها می‌توانند انسان‌هایی تربیت نمایند که دارای استقامت و برخورداری از ارزش‌های والای انسانی باشند و با در مقابل انسان‌هایی سست عنصر و غیر انسان تربیت کنند، پس هم صلاح جامعه و هم فساد آن در دست زنان است. و در یک جامعه اسلامی زنان متعهد اساس آن ملت و جامعه هستند.

همانطور که گفته شد زنان از طریق جهت دهی انگیزش‌ها، تأثیر بر اندیشه‌ها و تغییر رفتارها و مقیاس‌های خانواده، در جامعه و جهان نقش آفرینی می‌کنند. براین اساس زنان نقش مهمی در آگاهی بخشی و ارتقا سطح درک افراد جامعه نسبت به تمایز وضع موجود و مطلوب در جهت شکوفایی تمدن اسلامی ایفا می‌نمایند.^{۱۰}

منابع

- ۱_ مقاله جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن، پژوهشگران: سامره شاهوی، محمدعلی فرجودی، ص ۱.
- ۲_ کتاب نقش زنان در تاریخ اسلام، نویسنده: محمود سامانی، انتشارات: نشر مشعر، سال ۱۳۹۰، ص ۱۱-۱۲.
- ۳_ کتاب نقش و رسالت زن ۵ (عرصه‌های حضور اجتماعی زن) برگرفته از بیانات حضرت آیت الله العظمی خاмене‌ای (مدظله العالی) رهبر معظم انقلاب اسلامی، به کوشش: امیرحسین بانکی پور فرد، انتشارات انقلاب اسلامی، سال ۱۳۹۳، ص ۲۳-۲۴.
- ۴_ مقاله تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره)، نویسندگان: یحیی فوزی، محمدرضا صنم زاده، سال ۱۳۹۱

۵_بیانات مقام معظم رهبری(مدّظله العالی)، ۱۳۹۸/۸/۲۴

۶_کتاب نقش و رسالت زن ۵(عرصه‌های حضور اجتماعی زن) برگرفته از بیانات حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای(مدّظله العالی) رهبر معظم انقلاب اسلامی، به کوشش: امیرحسین بانکی پور فرد، انتشارات انقلاب اسلامی، سال ۱۳۹۳، ص ۳۱_۳۲_۳۴_۴۰.

۷_مقاله دیدگاه‌های امام خمینی(س) درمورد جایگاه زنان، نویسنده: سلینا پروین، سال ۱۳۷۸

۸_بیانات مقام معظم رهبری(مدّظله العالی)، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰

۹_نقش و رسالت زن ۵(عرصه‌های حضور اجتماعی زن) برگرفته از بیانات حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای(مدّظله العالی) رهبر معظم انقلاب اسلامی، به کوشش: امیرحسین بانکی پور فرد، انتشارات انقلاب اسلامی، سال ۱۳۹۳، ص ۴۳_۴۴.

۱۰_مقاله نقش و جایگاه زن در تاریخ تمدن اسلامی، پژوهشگران: فاطمه پنجه علی، رقیه زارع نژاد صباحی، فاطمه جعفری کلپیر.